

Vsevolod Averin (1889–1946), master of the Ukrainian school of animaliers and graphic artists

Vasyl Prydatko-Dolin

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

article info

key words

Vsevolod Averin, VUSOR, Kharkiv, Ukraine, graphics, animalistic, Russian propaganda, Stalinist repressions.

correspondence to

Vasyl Prydatko-Dolin;
National University of Life and
Environmental Sciences of
Ukraine, 13 Heroiv Oborony
Street, Kyiv, 03041 Ukraine;
Email: vasylprydatko@yahoo.com;
orcid: 0000-0002-0128-4928

article history

Submitted: 28.08.2021. Revised:
21.06.2022. Accepted: 30.06.2022

cite as

Prydatko-Dolin, V. 2022. Vsevolod Averin (1889–1946), master of the Ukrainian school of animaliers and graphic artists. *GEO&BIO*, 22: 63–78. [In Ukrainian, with English summary]

abstract

This article could have also been titled as ‘The little-known artist Vs. Averin.’ The impetus for its writing was the need to overcome post-Soviet propaganda, which invented the brand ‘Ukrainian Soviet artist’ and used it actively to sovietize biographies of Ukrainian artists. Vs. Averin is one of those artists. However, the Soviet style permeated Averin’s art independently through Averin’s presence in respective associations, unions, exhibitions, and publishing houses for which he acted professionally. In the same way, some of Averin’s art was adjusted artificially to the requirements of the Soviet system. Averin also illustrated memories of former revolutionists, he was among those who allegedly supported the Soviet collective farms, and he sympathized ostensibly with the ‘reunification of Ukraine and Russia,’ and so on. The truth is that the work on the agitprop took away the artist’s time, which he could have used in other circumstances, in particular for painting. The author draws attention to many other things that are not yet voiced by the biographers. Averin had started with illustrating books before he entered art school, and in many ways he helped colleagues of his zoologist brother. Vsevolod was interested in everything that helped him to strengthen graphics, in particular through the usage of Egyptian and astrophysical symbols, occasionally photography. He created nice autolithographs for VUSOR—a legacy that remains unnoticed by exhibitioners today. The artist contributed a lot to the development of bookplates, trademarks, posters, stands, emblems, badges, covers, pictures for magazines, tokens, diplomas, letters of commendation, invitations, membership cards, as well as other items to advertise hunting and fishing equipment. He illustrated texts for famous writers and zoologists, including O. Vyshnya, Vikt. Averin, L. Portenko, M. Charlemagne, and others. He was the author of portraits of some educators, including T. Shevchenko. Some articles and books he published himself, such as ‘Interesting Plants’ and ‘Straw Bull’ (in Ukrainian). In the history of art, Averin will remain as a native of Kharkiv Oblast (Ukraine) and as a talented master of the national school of animaliers and graphic artists.

Всеволод Аверін (1889–1949) — майстер української школи анімалістики та книжкової графіки

Василь Придатко-Долін

Резюме. Ця стаття мала б називатися «Маловідомий Всеволод Аверін». Поштовхом до написання послугувала у т.ч. необхідність долати пострадянську пропаганду, яка винайшла тавро «український советський художник». Пропаганда до сьогодні активно використовує це тавро у біограмах українських мистців. У відповідний перелік потрапив й слобожанець Вс. Аверін. Втім радянщина самостійно просочувалася у творчість Вс. Аверіна, проявляючи себе у нав'язаних живописцеві радянських назвах об'єднань, спілок, виставок, видань тощо, до яких він вимушено мав стосунок із професійних причин. Так само, штучно, підлаштовували під вимоги СРСР перелік аверінських мистецьких виробів. В результаті, Вс. Аверін то ілюстрував спогади колишніх революціонерів, то опинявся серед тих, хто начебто підтримував колгоспи, то «воссоединение-украины-и-россии» і таке інше. Насправді ж робота на агітпроп забрала у Вс. Аверіна достобіса часу, який в інших обставинах він міг би використати, зокрема, на анімалістику. Автор звертає увагу на багато чого іншого, не озвученого біографами. Наприклад, на те що ілюструвати книжки Вс. Аверін почав іще до вступу до художнього училища, і що він багато у чому допомагав ученим-зоологам, колегам свого брата, Віктора, цікавився усім, що допомагало підсилити журнальну графіку, зокрема, староегипетською і астрофізичною символікою, зрідка фотографією. Зрештою, створив чимало гарних автолітографій для часописів ВУСОР — спадок, який до сьогодні залишається поза увагою виставковий. Вс. Аверін зробив помітний внесок у розробку екслібрисів, торгових марок, плакатів, стендів, емблем, нагрудних знаків, обкладинок та ілюстрацій для видань ВУСОР; жетонів, дипломів, похвальних листів, запрошень, членських квитків, а також для рекламування мисливського та рибальського спорядження. Він ілюстрував тексти, у т.ч. сатирика-трагіка О. Вишні, зоологів — Віктора Аверіна, Л. Портенка, М. Шарлеманя та ін. Був автором портретів просвітників, включаючи Т. Шевченка. Виходили у світ статті, а також книжки Вс. Аверіна, серед яких «Цікаві рослини», «Солом'яний бичок». В історії мистецтвознавства Вс. Аверін був і залишатиметься уродженцем Харківщини (Україна), талановитим майстром вітчизняної школи анімалістики та книжкової графіки.

Ключові слова: Всеволод Аверін, ВУСОР, Харків, Україна, графіка, анімалістика, російська пропаганда, сталінські репресії.

Адреса для зв'язку: В. Придатко-Долін; Національний університет біоресурсів і природокористування України, вул. Героїв Оборони, 13, Київ, 03041 Україна; Email: vasylypydatko@yahoo.com; orcid: 0000-0002-0128-4928

Вступ

Автор готував цей матеріал як небагатослівний нарис, написаний в енциклопедичному стилі, для зібрання праць Українського теріологічного товариства НАНУ, присвяченого видатним українським зоологам, дотичним до теріології, а також художникам-анімалістам¹. Хоч товариство і вирішило додати до своєї добірки нариси про художників-анімалістів, але не очікувало, що відповідний список виявиться досить скромним². Виявилось, що у нас ця складова мистецтвознавства перетворилась на зникаючу та ще й була орієнтованою, чомусь, на імена художників із Московщини та Санкт-Петербуржчини (РРФСР), а не наприклад, Київщини та Харківщини (Україна). Навкір же цьому, обсяг відомостей, зокрема, про Вс. Аверіна, виявився більшим, ніж передбачалося. Навіть не так: маловідомих матеріалів знайшлося більше, ніж очікувалося, але й таємниць додалося. Зокрема, у автора і зараз немає відповіді на запитання: чому при очевидній популярності Вс. Аверіна, у всемережжі загально відомим залишається лише один, та ще й не дуже якісний фотопортрет художника (оприлюднений, зокрема, у вікіпедії)? А куди поділися інші зображення? Для прикладу, у зведенні Л. Беспалової з кол. [Bespalova *et al.* 1970] є примітка: «Портреты А. [Аверина] выполнили Е. В. Вучетич

¹ Теріологія в Україні. Частина 1 [100 визначних дослідників минулого]. *Novitates Theriologicae*, Pars 14, 2022, УТТ & ННІП НАНУ, Київ, online: <https://bit.ly/3AQnO0z>.

² Для зазначеної збірки автор написав нариси, присвячені Т. Шевченку та Г. Глікману. У даній статті згадується також Петро Лапін.

(гипс, 1941, Харківський худож. музей) і Г. Б. Беркович (масло, 1944-45, там же)». Або чому сьогодні, згадуючи про Вс. Аверіна, мистецтвознавці часто перелічують одні й ті самі твори художника, зовсім не згадуючи про потужний графічний внесок Вс. Аверіна у вітчизняну мисливську та рибальську журналістику, засновану наприкінці 1920-х його братом, відомим зоологом проф. Віктором Аверіним?

Актуальність розвідки полягає й у тому, що у часи розквіту гібридної (у т. ч. й мистецької історіографії) деінде, на-тій-стороні, можна зустріти нариси про Вс. Аверіна, хвацько оздоблені прапором... ні, не України, а навпаки, сусідньої держави, яка дозмінювалася до того, що пішла війною на Україну у 2014 році!

Щось схоже, гібридне, притулене і приліплене, вже було після смерті Вс. Аверіна, у 1954 році, коли у Третьяковській галереї (Москва, РРФСР) проходила «Виставка изобразительного искусства УССР, посвящённая трёхсотлетию воссоединения Украины с Россией». Першим у списку із 403 прізвищ художників, чії твори привезли на грандіозну виставку, стояло прізвище Вс. Аверіна. Просто так, за абеткою. Втім, навряд чи й сьогодні хтось може пояснити, до чого тут Вс. Аверін... до «трёхсотлетия воссоединения»? Однак саме так виглядала радянська пропаганда — вперта і безсмертна, як мафія (у відомій радянсько-італійській кінострічці). Між іншим, якщо святкування «трёхсотлетия воссоединения» у Третяківці було правдою, то що робити тепер із... тов. Леніним (про якого нещодавно так самовпевнено нагадав світові один дуже відомий начебто історик)?³

У передмові до вже згаданого нарису, написаного для теріологічного зібрання, ім'ярек зазначав: <...> Вс. Аверін — це художник, чие ім'я усе частіше з'являється у всемережжі <...>. Подекуди, на аукціонах, виринають то «коні», то «щеня», то «собаченя», то «альбом» авторства Вс. Аверіна. Однак, на відповідну суспільну думку, на такий інтерес, на популярність, вплинула не якась невидима маніпуляція, а творчість мистця, у першу чергу, його витончена анімалістика. Час завше відфільтровує найкраще і найкращих, і zarazом підказує: ніколи, ніколи не заважайте мистцеві-природнику творити вічне, не викрадайте у нього дорогоцінні дні та роки, аби задовольняти ненажерливі потреби вашого триклятого радянського агітпропу 1930-х <...>. Про це та інше — у новій розвідці автора.

1. Біографічні відомості про мистця (творчий аспект)

Всеволод Григорович Аверін (1889–1949) — український художник-авангардист (анімаліст, портретист, пейзажист, ілюстратор), автор власних книжкових текстів, частіше згадуваний у всемережжі як український радянський художник. Однак саме радянщина була нав'язана Вс. Аверіну тою ж радянською системою. Ба більше: система не тільки забирала у художника дорогоцінний час, примушуючи прославляти себе неперевершену, але й до сьогодні під'юджує називати анімалістику Вс. Аверіна *радянською*. А чому, наприклад, не *західноєвропейською* чи *українською*?

Тепер про Вс. Аверіна згадують найгучніші вітчизняні й іноземні видання — вікіпедія (поки що двома мовами), енциклопедії, словники, посібники, підручники, каталоги музеїв, виставок, художні та букіністичні аукціони тощо. Втім відживлену, деталізовану біограму мистця авторові довелося збирати буквально по крихтах.

³ Мається на увазі відповідь президента країни-агресора, В. Путіна, журналістці Sky News Д. Магні [D. Magni]: «Но и мы стараемся не вспоминать о том, как Украина-то складывалась. Кто её создал-то? Ленин Владимир Ильич, когда создавал Советский Союз: Договор 1922 года, союзный, и 1924 год – Конституция. Правда, после его смерти, но по его принципам создана.» (Большая пресс-конференция Владимира Путина. Президент России. Вебсайт. 23 декабря 2021 года. 16:10. Москва. <https://bit.ly/3qSUDF9>. Перевірено 5 грудня 2021.)

Народився Вс. Аверін 20 лютого (с.с.?) 1889 року в селі Чепіль (Чепель — рос.)⁴ на Харківщині, у родині власника невеликого маєтку⁵. У 1889 — село у складі Ізюмського [уезда], Харківської [губернії⁶], тодішньої Російської імперії (сучасна Україна). Братом Всеволода був відомий потім зоолог, один із засновників у т.ч. ВУСОР⁷, проф. Віктор Григорович Аверін⁸. Совітський журналіст М. Бабенчиков [Babenchikov 1940: 24] помилково вважав, що братів у родині Аверіних було троє (цит.): «один из братьев которого [Всеволода] стал энтомологом, а другой — охотником-профессионалом».

Із-за однакових ініціалів (В.Г.А.) братів Аверіних іноді плутали. З якогось часу Всеволод почав використовувати скорочення «Вс.». Свої твори підписував як Вс.А, В.А., WA, а також винайденою ним монограмою, схожою на W.

Дослідниця Є. В. Полях [Polyach 2020] називала Вс. Аверіна урожденцем «Змиевского края». Втім, наприклад, у 1892 році, згідно із «Карта волостей Харьковской губернии», *Чепельская волость*, в якій народився Аверін, входила до складу *Изюмского уезда*. З 1923 року *Зміївський район* став частиною *Харківського* та *Ізюмського* округів Харківської [губернії, рос.].

У 1900-х родина переїжджає до Харкова. Початкову (6-класну) освіту Вс. Аверін отримав у Харкові і не відразу вирішив, ким бути: біологом чи художником [див. Babenchikov 1940]. Пізніші публікації художника, його графіка, свідчать що біологія йому подобалася. Біологічна освіта, яку уже тоді почав отримувати в Харківському університеті брат Віктор, старший за Всеволода на чотири роки, теж могла бути причиною захоплення природничими науками.

У довідниках можна прочитати, що упродовж 1910...1914 років Вс. Аверін навчався у Харківському художньому училищі. Сьогодні — це Харківський фаховий художній коледж, заснований у 1896 році, коли на основі приватної школи М. Д. Раєвської-Іванової створили Харківську міську художню школу. У художнє училище школа перетворилася у 1912 році. За часів навчання Вс. Аверіна там викладали, зокрема, куржчанин-петербуржець, а пізніше харків'янин О. Любимов⁹, слобожанець М. Федоров^{10,11} — учні та послідовники чугуївця, слобожанця І. Рєпіна (Ріпіна); а також педагог «старої гвардії», калужчанин-харків'янин М. Пестриков¹². Останнього Вс. Аверін згадував із «сердечной благодарностью» [Titarenko 2013].

Після училища Вс. Аверін продовжував вдосконалювати художні навички в харківській студії угорця, постімпресіоніста К. Кіша¹³ (Т. Грушевская [н.д.], цит. за: [Titarenko 2013]¹⁴. Відвідував, як часто пишуть, також студію живописця Е. Штейнберга. (Про якого «Вікіпедія» маніпулятивно згадує як про «российский художник».) Проте колективний закордонний автор і тут діє по-радянськи, забуваючи уточнювати, що Штейнберг був урожденцем Слобожанщини, німцем за походженням. Він народився в Острогозьку, учився у Харкові,

⁴ Іноді помилково пишуть «ныне Балаклея» (рос.), що є відлунням сучасної україномовної назви району — Балаклійський.

⁵ Про поміщицтво згадує В. Борейко [ibid.], Є. Полях [ibid.], а також російськомовна «Вікіпедія» (без посилання на джерело інформації, хоча насправді це є частиною тексту «Словарь...» (Борейко [ibid.])).

⁶ Автор не є прихильником вживання слів-хитрощів «уезд», «губернія». Зазначені адміністрування не були притаманними Руси-Україні. (Справжня історія території — це Сіверське (Новгород-Сіверське) князівство у складі Чернігово-Сіверської землі → Слободско-Украинская губерния → Харьковская губерния і т.д.) Дивно, що навіть вітчизняні вікіпедійні знавці будують некоректний філологічний ряд: «Повіт (дав.-рус. оуѣздъ)». І де ж тут схожість: повіт... уезд? Схожості немає навіть у вимові, тим більше, що «уезд» уперше з'являється у Московському царстві, десь на Смоленщині. Яке відношення Московське царство має до України? Ніякого. Назва імперії — теж від (древньої) Руси.

⁷ ВУСОР — Всеукраїнський союз охотників і риболовів, рос.

⁸ Аверін Віктор Григорович. Вікіпедія. 2021. <https://bit.ly/3O5W5P5>. Перевірено 9 грудня 2021.

⁹ Любимов Олександр Михайлович. Вікіпедія. 2021. <https://bit.ly/3Qrgu2y>. Перевірено 9 грудня 2021.

¹⁰ Федоров Митрофан Семенович. Вікіпедія. 2021. <https://bit.ly/3b6r7HP>. Перевірено 9 грудня 2021.

¹¹ У нарисі «[admin]. 2018. Экспонат месяца. Харьковские известия. 5.08.2018» помилково написано М. Федотов замість М. Федоров. Так само помилково написано М. Dedorov замість М. Fedorov — у е-католозі Музею ван Аббе (Van Abbemuseum), Нідерланди.

¹² Пестриков Михайло Родіонович. Вікіпедія. 2021. <https://bit.ly/3QCyHEi>. Перевірено 9 грудня 2021.

¹³ Калман Киш (Kalman Kiss).

¹⁴ Н. Титаренко посилається на веб-ресурс, де сьогодні немає статті Т. Грушевської.

потім Москві, згодом у Мюнхені, знову у Москві, далі, у 1909 році повернувся до Харкова, де разом із чугуївцем О. Гротом організував «Студия»¹, із якої пізніше й утворився усім відомий *Художественный Цехъ*. Ба більше: у «студії Штейнберга», про яку увесь час згадує всемережжя, викладали її засновники, а саме чугуївець О. Грот (випускник *Санкт-Петербургской Императорской Академіи художествъ*), учень А. Матісса, і острогожець-харків'янин Е. Штейнберг (випускник *Состоящего при Московскомъ художественномъ обществѣ училища живописи, ваянія и зодчества*), учень В. Серова та К. Коровіна. Отже, у побуті це була студія Грота-Штейнберга. Взагалі художнє життя у Харкові було насиченим. Коли Вс. Аверін уже приєднався до спілки *Художественный Цехъ*, керівниками груп з рисунання були, с. рос.: Л. Блохъ, Мане Кацъ, М. А. Шароновъ, Э. А. Штейнбергъ, И. Л. Эренбургъ (за об'явами у харківському журналі «Творчество» (1919)).

Як усякий художник, Всеволод, ймовірно, постійно допомагав іншим — щось оформлював, оздоблював, ілюстрував. Мабуть, серед перших клієнтів були колеги його брата, Віктора, — викладачі Харківського університету, Ентомологічного бюро та Харківського сільськогосподарського інституту. Приміром, у 1907 році Вс. Аверін допомагав проф. О. Нікольському^{16,17} ілюструвати книжку «Под открытым небом» [Babenchikov 1940]. Це відбувалося за три роки до того, як Всеволод став учнем художнього училища, і за сім — як побачила світ фундаментальна праця «А. М. Никольский. Пресмыкающиеся (Reptilia) 1915–1916», але яку оформлювали інші¹⁸.

Нещодавно на одному із книжкових інтернет-аукціонів промайнув лот (зі згаданою книжкою про рептилій), де продавець уточнював: у книжці є рідкісний авторський дарчий підпис, рос. — В. Г. Аверину. (Скоріше за все, це слід читати як *Виктору Григорьевичу Аверину, рос.*) Отже, знаний харківський проф. Нікольський і майбутній знаний харківський проф. Аверін добре знали один одного. Необхідно додати, що у тих же харківських творчих колах народились два портрети дочки Нікольського, Олени, написані дочкою скульптора-анімаліста Є. Лансере — це Зінаїдою Серебряковою (Лансере).

Деякі дослідники (зокрема [Titar 2002]) писали, що Вс. Аверін входив у президію та журі ЖКО. Однак, у часописі «Творчество» [Tvorchestvo 1919: 3] є малопомітна нотатка — у президію Вс. Аверін входив як кандидат. Взагалі, фронтиспіс того журналу створив Е. Штейнберг, а на останніх сторінках цеховики опублікували три марки, створені для видавництва «Наша Мысль», і які перемогли на конкурсі. Серед них — марка авторства Вс. Аверіна. На додаток, відповідний відбиток прикрашав уже 4^й час самого журналу — рис. 3.

Втім дехто із біографів [«Полякова 2007: 91», цит. за: Titarenko 2013]¹⁹, вважали, що перший художній досвід Вс. Аверін застосував у 1915 році, працюючи у сценічній студії П. Ільїна, створюючи афіші та декорації. Однак, як ми тепер знаємо, усе відбулося на сім років раніше.

З 1918 року Вс. Аверін — член харківського літературно-художнього об'єднання *Художественный Цехъ*, де спеціалізується на виконанні замовлень для тої ж майстерні П. Ільїна та різних видавництв, а також ескісах тощо. Продукцію створювали під егідою *Живописно-Скульптурный Отделъ* (с. рос.), ЖКО. Одного разу цеховики терміново, на замовлення, розробили плакати для *Военного Комиссариата*, але залишилися незадоволеними власними результатами. До усякої справи старалися підходити ретельно.

¹⁵ Штейнберг, Эдуард Антонович. Википедия. 2021. <https://bit.ly/3O2QkSa>. Перевірено 23 грудня 2021.

¹⁶ Нікольський Олександр Михайлович. Википедия. 2022. <https://bit.ly/3b9ve66>. Перевірено 15 січня 2022.

¹⁷ Згідно із рос. версією «Вікіпедії» — це «российский и советский зоолог, герпетолог, заслуженный профессор, академик Академии наук Украины, популяризатор науки», а згідно з українською — «український біолог, мандрівник, педагог, популяризатор науки, герпетолог, професор, академік Академії наук України».

¹⁸ Ілюстрації друкували за літографіями К. де Кастеллі (рос.), виконаними з рисунків Н. Троніна (рос.). Не виключено, що в 1915-х у Харкові у Вс. Аверіна іще не було таких можливостей як у Троніна та Кастеллі у Санкт-Петербурзі.

¹⁹ Помилково [за: Bespalova et al. 1970: 38] стверджується мов «С 1907 [Вс. Аверин] иллюстрировал ряд книг по естественным наукам и медицине». Достовірніше — це 1917.

Рис. 1. Всеволод Аверін [за: Бабенчиков 1940: 24].

Fig. 1. Vsevolod Averin [after: Babenchikov 1940: 24].

Рис. 2. Портрет художника Вс. Аверіна (1945) пензля Г. Б. Берковича.

Fig. 2. Portrait of the artist Vs. Averin (1945) by G. B. Berkovich.

У 1917–1920 Вс. Аверін завідував художньо-диспозиційною майстернею Наркомздраву УРСР, де розробляв санітарно-просвітницькі агітплакати [Titarenko 2013]. Як бачимо, цей період накладається на роки членства юнака в об'єднанні *Художественный Цехъ* та ЖКО.

На думку деяких журналістів, художник деякий час, начебто, працював у Харківському зоопарку²⁰. Втім не обов'язково це було саме так. Брат художника, Віктор, був серед засновників *Харь-*

ковского зоосада (рос.). Можливо, звідси і походить чутка про «працював». Беззаперечним є одне — Вс. Аверін там малював. Вірогідно там же він створював ескізи для альбому автолітографій «Звірі зоосаду. Серія 1. Кішки. 1929», виданого пізніше накладом у 1000 прим., і який не втратив популярності до сьогодні. І звернімо увагу: альбом був україномовним.

Під час Другої світової війни художник знаходився в евакуації в Алмати, Казахстан [Art-Investment 2021]. Про ці роки мало що відомо. Дослідник В. Путятін [Pytyatin 2011] з'ясував, що в евакуації художник виконав до 150 робіт пером для атласу промислового і мисливського господарства.

Увесь час художник виконував чисельні замовлення державних і кооперативних організацій, пов'язаних, переважно, із рекламою, агітацією, створенням торговельних марок та ін.. А де ж анімалістка, запитає читач? До того ж, згідно із «Вікіпедією», панівний жанр у творчості художника — це портрет.

У біографії Віктора Аверіна, зоолога, знаходимо цікавий епізод: «В конце 1917 г. [он] вместе с братом Всеволодом <...> поднимает перед местным Советом рабочих, солдатских и крестьянских депутатов вопрос о защите дичи Харьковщины от истребления в революцию, создает в Харькове Демократическое общество охотников и рыболовов.» [Boreyko 2001]).

Виявляться жагу малювати природу та у природі Вс. Аверін реалізовував спочатку у царині захисту тварин Харківщини «от истребления революционерами», а потім у справі ілюстрування книжок, підтримці видавничої справи свого брата, який був одним із засновників і редакторів журналів для мисливців та рибалок (див. нижче), а також у малюванні для себе. Тяжіння до природи було притаманне всій родині Аверіних. (Пам'ятаєте: Всеволод якийсь час роздумував, ким бути — біологом чи художником.) Краплини відповідних спогадів про їхню родину зустрічаємо, наприклад, у публікаціях Віктора. (У записках про поїздку на острів Чурук учений писав, цит.: <...> *Вирішили ми, я з сином Юрком, маммолог О. О. Мігулін²¹, та відомий літератор Остап Вишня, використати великодню перерву роботи та поїхали на Сиваши <...> Уже приїхавши на Ново-Олексіївку, ми почали орнітологічні спостереження: Юрко Аверін відібрав у якогось хлопчика водяну курочку (*Gallinula chloropus* L.), що мабуть у ночі зачепилася*

²⁰ За: *Харьковские известия*, 15.08.2018.

²¹ Олексій Мигулін (Мігулін) — видатний український зоолог. Першовідкривач у т.ч. білки української (*Sciurus vulgaris ukrainicus* Migulin, 1928).

за телеграфного дрота <...>²². (Юрко — це племінник Вс. Аверіна.) Згодом Всеволод теж побував в Асканії і написав декілька сторінок спогадів [див. Averin 1923].

Детальніше про портретні, анімалістичні та інші напрацювання художника — в окремому розділі. Втім дещо слід виокремити уже зараз. Вивчивши увесь доступний матеріал, ім'ярек дійшов висновку, що робота на радянський агітпроп забрала у художника достобіса часу, який, при іншому, щасливішому збігові обставин, він міг би витратити на інше. (І, звичайно, у цьому відношенні Вс. Аверін був не один такий, хто потерпів від «червоного колеса» революції.)

Ентузіасти харківського проекту Proslovo [Proslovo 2021] з'ясували, що у різний час художник Вс. Аверін, письменник І. Микитенко і художник В. Мироненко проживали у будинку для літераторів «Слово» у Харкові, у кв. 41, що на п'ятому поверсі. (Додам: у тому ж будинку, у кв. 47 на першому поверсі, жив художник Г. Беркович — той самий, який залишив нам портрет Вс. Аверіна, рис. 2.) У передмові до проекту укладачі пишуть,

Рис. 3. Вс. Аверін: марка видавництва (1919).

Fig. 3. Vs. Averin: publishing house brand (1919).

що прослідкували історії усіх мешканців — «від моменту виникнення ідеї створення будинку до трагічного кінця більшості його мешканців.» Ось воно, ключове — «до трагічного кінця більшості»!²³

Натомість про Вс. Аверіна промовці згадують лише як про мешканця. У цифровій бібліотеці «Слова» немає ані слова про якусь трагічність долі художника. У відповідному профайлі проекту бачимо лише рідкісний чорно-білий фотопортрет та із два десятки чудових анімалістичних рисунків. Навкір же цьому, самим своїм існуванням і змістом PROSLOVO як би натякає: трагічність могла мати місце.

Володимир Борецько [Boreyko 2001] віднайшов, що у кінці 1930-х Всеволод був заарештований (!), а Віктор був в очікуванні арешту,

Рис. 4. Емблеми та знаки, зліва направо: *a* — оригінальна та узагальнена емблеми ВУСОП авторства Вс. Аверіна (див. *Охота и рыболовство*, 1923, 1); *b* — металевий нагрудний знак члена ВУСОП; *c* — металевий нагрудний знак члена ВПСО²⁴. Примітка: в оригіналі над скороченням ВУСОП (див. рис. 4 *a*), збереглися ініціали художника — «Вс.А».

Fig. 4. Emblems and badges (left to right): *a* — original and generalized version of VUSOR emblem authored by Vs. Averin (see *Okhota i rybolovstvo* [Hunting and Fishing], 1923, 1); *b* — metal badge of a VUSOR member; *c* — metal badge of a VPSO member. The artist's initials 'Bc.A.' are visible in the original sketch, above the abbreviation VUSOR (see 4 *a*).

²² Аверін, В. Г. 1928. Екскурсія на о-в Чурюк. *Матеріали по охороні природи*. НКЗС УСРР, Харків, 1: 83–88. (За збіркою «Асканія-Нова. Антологія публікацій та друкованих видань (1845–1945)», 2021, 4 (1928): 27–33.)

²³ У березні 2022 року будинок «Слово» постраждав від нещадних обстрілів військ Російської Федерації.

²⁴ Всесоюзный профессиональный союз охотников (рос.).

при цьому, за Віктором слідували і писали наклепи. (Але як же тоді система дозволила Всеволоду брати участь у художніх виставках в Європі та США?)

Так чи інакше, у наглядачів від системи були підстави, аби пильнувати за Віктором. Професор був не тільки у списку членів верхівки ВУСОР, але й активно діяв як відповідальний редактор популярного журналу для мисливців та рибалок, такого собі рупору народу, і був помітним громадським діячем. Наведу деякі інші, власні спостереження.

У першому, січевому випуску «Охота и рыболовство» (1923, 1: 15) можна прочитати: «<...> *принять меры к срочной ликвидации <...> пережитка переходного времени <...> и к немедленному возврату оружия, отнятого у членов Союза <...> Поручить ЦС нового состава войти в соглашение с Центральным Комитетом ВПСО о порядке охоты по обе стороны Украинско-Русской границы в пограничной полосе <...>*».

У жовтні того ж року дехто, із псевдонімом Задніпрянець [Zadnipryanets 1923: 5–6], публікує простенький, на перший погляд, нарис українською²⁵ — «Весняні струмочки», появу якого фактично погоджує Віктор Аверін, як супервайзер і відповідальний редактор журналу.

Задніпрянець використовує алегорію й порівнює несміливе, ініціативне використання української мови у середовищі ВУСОР із весняними струмочками, які потім, як і буває у природі, сильнішатимуть. Ба більше, Задніпрянець не забуває називати українські ліси стрілецькими, а усіх причетних — стрілецькою масою, а також нагадує, що більшість членів Спілки — це мешканці українського села.

Сам по собі цей не зовсім мисливський, і вже забутий усіма істориками текст, є унікальним, тому наведу декілька цитат: «<...> Полтавська округа наважилась — страшно казати цілий протокол окружного з'їду написати на українській мові і фактично почала листування з Центр[альною] Радою по нашому <...>, <...> сі невеличкі новини мають велику вартість <...>, <...> Панування до сього часу в нашій організації російської мови — явище безмірно шкідливе і виправдати себе нічим не може <...>, <...> Замість того, щоб підносити культуру в наших селянсько-робітничих сподах ми часами може не свідомо продовжуємо русифікаторську політику царської Росії <...>» І таке інше.

Хто був дійсним автором чудового есе, ми не знаємо, і можемо лише здогадуватись. Україномовних творів у журналі за 1923 рік було обмаль, і належали вони Василеві Линчевському, одному з активістів ВУСОР. Серед його творів — «Перед світанком» (№ 1) та «Живцем у домовину» (№ 5–6). Отже, автором міг бути Линчевський. Разом із тим, псевдо «Задніпрянський» використовував, зокрема, українознавець і патріот України, Роман Бжеський. Можливо, він теж міг підписатися «Задніпрянець». Взагалі, твір «Весняні струмочки» відрізняє патріотика, сміливість, а також своєрідний діалект.

Навряд чи відповідна риторика могла сподобатися шпигунам більшовицької влади. (Взагалі, чимало своїх творів проф. Віктор Аверін друкував українською. Так само, Всеволод Аверін теж мав твори, написані українською.) Приховане незадоволення діями Віктора могли переносити на Всеволода. Однак, на мій погляд, трагічність (у відношенні Всеволода) була й в іншому — у неповній реалізованості творчого потенціалу художника, через необхідність витрачати сили й натхнення на міфічний комунізм, на служіння агітпропові, а також із-за вимушеності ставати членом об'єднань із дивними назвами типу «Асоціація художників Красной Украины» (у складі «Асоціація художників революції» → «Асоціація художників революционной России»), щодо яких ми маємо тверезі сучасні роз'яснення²⁶, ілюструвати книжки колишніх революціонерів, агітувати за комунарівські видання (схожі на ті, які

²⁵ У числі 3 журналу «Украинский охотник и рыболов» за 1925 рік статтю українською опублікував також активіст К. Холод.

²⁶ У вікіпедійній статті «Асоціація художників революційної Росії» є протверезне роз'яснення: «<...> творче об'єднання російських художників 1922–1932, які пішли на співпрацю із комуністичним режимом (Вікіпедія <https://bit.ly/3Qwu5ps>).

у повісті киянина-москвича М. Булгакова ніяк не хотів купувати у швондерівців проф. Преображенський), облагороджувати поточну непівську продукцію, і тому подібне. Радянська преса про усе згадане, звичайно, розповідала в іншому ключі. Та од порівнянь, зіставлень, логічних рядів не сховаєшся.

В «Ізборник», де відтворено маловідомий широкому загалу текст енциклопедії українознавства 1949-х, читаємо (цит.): «*Натомість під советами нац[іональна] укр[аїнська] форма в графіці переслідується, і тому там більше виявилися графіки національно неутральні або ті, що є епігонами рос[ійської] графіки: анімаліст В. Аверін (1889–1946), М. Дерезус (*1903), В. МIRONENKO (*1910), Г. Пустовійт (1900–1947), Г. Бондаренко (*1892), Й. Дайц (*1897), З. Толкачов (*1903), М. Фрадкін (*1904), О. Пащенко (*1906) та ін.*» [Sichinsky 1949: 833–839].

Ось такий статистичний ряд. Досить жорсткий, чи не правда? Погляд з-за рубіжжя (й України, одночасно), отриманий знаним мистецтвознавцем В. Січинським після неупередженого зіставлення найрізноманітніших творів українських художників, які виставлялись у тридцятих-сорокових у «Празі, Варшаві, Брюсселі, Парижі, Гельсінкі, Берліні, Мюнхені, Римі, Льос-Анджелесі та ін.». При цьому, достеменно відомо, що Вс. Аверін був учасником виставок радянського мистецтва у Лейпцигу (1930), Лондоні (1938) та Сан-Франциско (1939) [див.: Vespalova et al. 1970]. До кого прирахував Вс. Аверіна мистецтвознавець В. Січинський, до неутральних чи до епігонних, тепер можна лише здогадуватися.

Та хіба тільки це? Вс. Аверіна (і багатьох інших), так звані тепер [не]вежливі люди (рос.), просто заштовхували у комунізм. Почитайте хоча б назви видавництва, виставок, каталогів, де залюбки згадували про художника. Тут вам і «великий октябрь», і «пролетарская правда», і «воссоединение-украины-с-россией», і «красное знамя» та ін. Однак чарівливою анімалістикою своєю, натурфілософією, Вс. Аверін усе це опротестував, відкинув. До того ж він займався не тільки анімалістикою. Наприклад, у 1939 році Всеволод оприлюднив три графічні твори, присвячені, Тарасові Шевченку, виконані у техніці, автолітографії, офорту та сухої голки [див.: Khodak 2012].

Щодо іншого, сумного, то у 1943 році загинула серія акварелей художника «По Осетии (1931)» [див.: Vespalova et al. 1970]. Ну а у наш час... Починаючи із 2014 року, поки триває жорстока війна²⁷, ряд робіт авторства Вс. Аверіна зберігаються (?) не де-небудь, а в окупації — це, наприклад, у Луганському обласному художньому музеї (ЛОХМ). Деякі із окупованих, читаємо вкрадених, творів Вс. Аверіна іще можна побачити на старій, тепер окупованій, веб-сторінці ЛОХМ²⁸.

Упродовж 2014...2020 років дивний статус (на території Російської Федерації) мав плакат авторства Вс. Аверіна «Нешадно знищувати вбивців наших дітей» (1941), виконаний у техніці фотомонтажу, адже на тому плакаті була зображена... свастика (правда, поряд із радянською зіркою). Така от дія, а саме «публичное демонстрирование нацистской <...> символики», підпадала під ст. 20.3 кодексу РФ про адміністративні порушення, невдовзі виправленого. Тобто у наші часи Всеволод мав би заплатити чималий штраф за звичайний, робочий авангардизм.

Художник пішов засвіти відносно рано — 3 вересня 1946 року в Харкові, УРСР, у віці 57 років.

2. Шлях до визнання, ключові напрацювання художника

Безумовним успіхом (для радянських часів), державним визнанням, була поява нариса про Вс. Аверіна у виданні «Детская литература» [Babenchikov 1940]. Нагадаю, що «Детская литература» — не таке просте видання, як здається на перший погляд, а «ежемесячный литературно-критический и библиографический журнал ЦК ВЛКСМ». Іноді, на додаток до промов комсомольських діячів, там з'являлися нищівні статті про книжкових графіків, як от наприклад,

²⁷ Російсько-українська війна (з 2014). Вікіпедія. 2021. <https://bit.ly/3xCcvYt>. Перевірено 23 грудня 2021. [Russo-Ukrainian War. Wikipedia. 2021. <https://bit.ly/3O9a9an>. Retrieved December 23, 2021.]

²⁸ Колекція. Луганський обласний художній музей — див. <https://bit.ly/2YZ51Sb>. Перевірено 15 вересня 2022.

«о художниках-пачкунах», або жорстка критика російськомовного перевидання «Мауглі». Того самого, дуже популярного «Мауглі», оздобленого ілюстраціями самого В. Ватагіна, однак, із побажанням від «Детская литература», адресовані «Детгизиздат» — <...> *быть осторожнее на опасном пути увлечения чрезмерной роскошью по которому очень легко скатиться в область дурного вкуса* <...>. Тобто, комсомольці, дитячо-літературники, не милували нікого, навіть В. Ватагіна.

Втім про Вс. Аверіна згадали у журналі із великою повагою, нічого не критикуючи. Єдине, про що турботливо подбали, так це про СРСР. Додали в біографію художника радянщини²⁹. Ось деякі цитати звідти: <...> *настоящей творческой победой художника является его серия, автолитографий «Пейзажи колхозной Украины» <...> Животный мир здесь уже не изолирован, но показан на фоне пейзажа — колхозных строений, прозрачной и легкой земли, листвы, среди природы цветущей Украины, как решение одной большой темы. Авериным не только найдены приемы художественного выражения, но и правильно понята задача советского анимализма* <...>.

Чуєте, читачу: «правильно понята задача советского анимализма». Правильність, до якої підштовхувало художників-анімалистів видавництво ЦК ВЛКСМ, — це тварини... у колгоспних пейзажах. І не намагаймося умовити себе, мов, журналіст-комуніст Бабенчиков просто закликав художників не сидіти у майстернях, а йти у життя, у поля, та малювати вільне фермерство, як це робили колись майстри живопису із Голландії. Та ніт, він уточнював: «колхозной Украины», «на фоне... колхозных строений».

Проте, пишучи про Аверіна, Бабенчиков зберіг для нас і деякі маловідомі факти: у роки навчання у Харкові у Всеволода не вистачало часу на творчість, і він витрачав його на «иллюстрирование научных статей, диссертаций, учебников по природоведению и медицине, изготовление наглядных пособий, чертежей, диаграмм и аудиторных таблиц». Та із найцікавішого — Бабенчиков згадував про ілюстрування Аверіним книжки для дітей, написаної проф. О. Нікольським³⁰ «Под открытым небом...».

Оцифрованої версії «Под открытым небом...», ви читачу, в інтернеті не знайдете. Втім бібліограф О. Нікольського астраханчанин Ю. Чуйков [Chuiikov 2013: 309] занотував, що дочка харків'янина О. Нікольського, харків'янка Т. Кованько, зберігала у себе екземпляр згаданого першодруку, виданого у 1923 році, і додавав, з її слів, що: <...> *эта книга носит автобиографический характер и содержит больше охотничьих походов* <...>. (От тільки чому роком видання названо 1923-й, а не 1908-й?)

Дослідник Н. Титаренко [ibid.] уважав, що життя і робота художника були пов'язані із діяльністю всеукраїнської спілки мисливців і рибалок. Це правильно. Зауважу лише, що назву спілки тоді писали російською (див. вище примітку). Пізніше відбулася трансформація назви: ВУСОР → ВУСМР³¹.

Спілка була заснована у 1921 році на з'їзді, який відбувся у Харкові. На сторінках інтернет-форумів³² іноді пишуть, що «первым председателем президиума Центрального совета ВУСОР <...> был избран Виктор Григорьевич Аверин — известный и активный в то время общественный деятель, ученый, журналист и художник». Йдеться про брата Вс. Аверіна, Віктора, але який, як ми знаємо, був відомим науковцем, природником, а не художником. Все інше — вірно. Як вважають форумчани, шанувальники мисливствознавства, «не прошло и года <...>, как появился журнал «Охота и рыболовство» Елизаветградского общества охотников и рыболовов».

²⁹ Зрадянщення, радянщина (укр.) — осовечивание, советчина (рос.).

³⁰ У каталозі НБУ ім. В. Вернадського цей раритет згадується як «39837. Никольский, А. М. Под открытым небом: Рассказ для детей. [...] Типолитограф. «Русская», Харьков, 1908. [4], 1–250. ил.; 8°».

³¹ У 1927 році на обкладинці «Радянський мисливець та рибалка» зазначали: тижнева газета Всеукраїнської спілки мисливців та рибалок (ВУСМР).

³² Зокрема, «Украинский клуб охотников».

Однак журнал почав виходити у 1923, а не 1922, і не як елісаветградське видання, а як «Орган Всеукраїнського Союзу Охотників и Рыболовов». На четвертій сторінці №1–6 за 1923 рік зазначено: «Обложка, заставки и концовки работы Вс. Г. Аверина». У каталозі одного із сучасних російських букіністичних інтернет-аукціонів продавець зауважив, що автором видавничої обкладинки «Український охотник и рыболов, 1925 г. № 10» був Вс. Аверін. Але на обкладинці часопису такої примітки немає. (Довідково: журнал продавався на аукціоні за 12500 російських рублів.)

А далі (принаймні у 1923-х) — десятки рисунків Вс. Аверіна: герб журналу, емблема ВУСОР, рослини, ботанічні візерунки, пейзажі, мисливські собаки, мисливці, птахи (качки, кулики, соколи, горобини), ссавці (борсуки, олені, собаки), очерети або латаття на озере, риби, сценки із життя мисливців тощо (рис. 5).

Рис. 5. Автолитографії Вс. Аверіна (за часописом *Охота и рыболовство*, 1923): *a* — колаж із вивірками та рослинами (фрагмент); *b* — герб для обкладинки журналу; *c* — пейзаж із астрологічними знаками, див. текст; *d* — голова плямистого оленя (фрагмент колажу); *e* — шавлія (?); *f* — борсуки; *g* — медунка (?); *h* — цуценята (естонського гончака?). Немасштабовані копії.

Fig. 5. Autolithographies by Vs. Averin (see the magazine *Okhota i Rybolovstvo* 1923), left to right: *a*, collage with squirrels and plants (fragment); *b*, emblem for a hunting magazine; *c*, landscape with astrological signs (see the text); *d*, head of spotted deer (collage fragment); *e*, Salvia (?); *f*, badgers; *g*, Pulmonaria (?); *h*, puppies (of Estonian hound?). Unscaled copies.

Пейзаж-мініатюра на рис. 5с із трохи незвичною віньєткою потребує додаткового роз'яснення. Виявляється Вс. Аверін оздобив її знаками зодіакальних сузір'їв, нагадавши читачам про пори року. Додав допоміжні ноти. У даному випадку — Рак-Лев-Діва (червень-липень-серпень-вересень). У тому ж випуску за 1923 рік можна знайти ще два споріднені пейзажі з іншими сузір'ями — це Овен-Телець-Близнюки (березень-квітень-травень-червень) та Терези-Скорпіон-Стрілець (вересень-жовтень-листопад-грудень). Відповідний рисунок про сезон Козерог-Водолій-Риби мені знайти не вдалося. Так само не очікувано (для сьогоденних мистецтвознавців) — у часописах ВУСОР можна зустріти рисунки Вс. Аверіна, в яких він використовував староегипетську ієрогліфічну символіку. Тобто, цікавився усім, що підсилювало графіку.

Мистецтвознавці забули й про те, що Вс. Аверін створював колажі із комахами. Їх знаходимо, наприклад, у числі 2 за 1923 рік. Відповідним колажем (із двадцятьма комахами та їхніми личинками) художник проілюстрував статтю Н. Дехтярьової, написану для рибалок. Очевидно, деякі з об'єктів Всеволод перед тим ретельно вивчав, використовуючи збільшувальне скло.

Усе згадане біологічне різноманіття є ілюстраціями до творів, у т.ч. сатирика-трагіка О. Вишині, зоологів — В. Аверіна (брата художника), Л. Портенка, М. Шарлеманя, і багатьох інших. Деякі «заставки и концовки» впевнено переходять у дружні видання — «Природа и охота на Украине», «Украинский охотник и рыболов».

З усім тим, гарні журнали, які ми згадали, ілюстрував не тільки Вс. Аверін. Наприклад, буквиці, декоративні великі літери із чарівними елементами анімалістики, створював киянин-харків'янин Петро Лапін³³, жанрові сценки і навіть українські пейзажі — самарчанин-москвич Михаил Щеглов (рос.), анімалістичні обкладинки — незабутній ніжинчанин Микола Самокиш. Ось в якому поважному оточенні працював Вс. Аверін. Окрім цього, Н. Титаренко додає, що Вс. Аверін долучався до створення ескізів емблем, значків, жетонів, великої кількості дипломів, похвальних листів, запрошень, членських квитків, і що ескіз нагрудного знаку та іменного жетона ВУСОР був розроблений Вс. Аверіним у 1923–1924 рр.³⁴, а ескіз диплома секції собаківництва — у 1938 [Титаренко 2013: 92]. (Втім, нагадаю, що заставки із зображеннями різних порід собак Вс. Аверін публікував уже у 1923.) На додаток, Вс. Аверін допомагав оформлювати виставки, які організовував ВУСОР, зокрема першу, яка відбулася у 1923 році.

Ось, що писав про виставку ВУСОР його брат Віктор: «особенно хороши были плакаты акварелью худ. Вс. Аверина — польза сов, польза сарыча-зимняка, грача, вредные ястреба и луны; гнезда и кормушки для мелких птичек», «особо выдающуюся энергию и интерес к устройству и проведению выставки проявили члены Союза: худож. Всеволод Аверин...». При цьому, одну із нагород від виставкому було вручено, цит.: «Всеволоду Аверину, художнику — за акварельную картину «Малые казарки весной» — диплом 1-й степени и большая золотая медаль»³⁵.

Ймовірно, ця картина із казарками залишилася десь у домашній колекції Аверіних, позаяк у всемережжі про неї нічого не відомо. Так само нічого не відомо тепер і про п'ять (?) плакатів для виставки ВУСОР, виконані аквареллю.

Сьогодні нагрудний знак члена ВУСОР 1920-х є колекційною рідкістю, і зрідка його можна зустріти навіть на аукціонах, наприклад, на-тій-стороні, у сусідній державі. З каталогових нотаток (рос.): «Знак ромбовидной формы, цельноштампованный. В верхнем углу расположена красная лента с аббревиатурой «УСССР ВУСОР». В центре знака изображены рыба, заяц, утка, охотничий лук и стрела с красной звездой на кончике». Однак первинно в ескізі

³³ Лапін Петро (1887–1937) — див. у Список українських митців, які зазнали репресій в часи СРСР. Вікіпедія. 2021. <https://bit.ly/3y0Z8SZ>. Перевірено 5 грудня 2021.

³⁴ Вс. Аверін зобразив на емблемі ВУСОР чаплеподібного птаха, який сидить, але не качку, яка летить, а також лисицю, а не зайця (див. рис. 4а та 4б).

³⁵ Аверин, В. Г. 1923. Отчет о 1-ой Всеукраинской Выставке Охоты и Рыболовства 22 - 29 июня 1923 года. Охота и рыболовство. 5-6: 9-24.

Вс. Аверіна, був зображений птах, що сидить³⁶, а справа від стріли — лисиця. Головне — не було п'ятикутної совітської зірки, яка з'явилась пізніше, зокрема, на обкладинці журналу (1925: 10) та у металі. Не виключено, що ескіз Вс. Аверіна був використаний потім кимось із художників сусідньої держави для виготовлення нагрудного знаку члена спілки «Всесоюзный профессиональный союз охотников», інакше «ВПСО». З аверінського ескізу, і його пізнішої модифікації, у ВПСО-сівський знак перейшли: лук, стріла (із доданою кимось совітською п'ятикутною зіркою), і лисиця.

Отже, творчість Вс. Аверіна допомагала братові утримувати на достойному рівні низку відомих природознавчих видань, робити їх популярними. (Довідково: тираж «Охота и рыболовство» сягав 2500 примірників.)

Анімалістичні й змішані, природничі і навіть анатомічні твори Вс. Аверіна, створені для книжок, укладаються у дивовижний багатобарвний ряд [див.: Bepalova *et al.* 1970; Gaidey & Mikhno 2019; Poliakh 2020; та ін.³⁷], зокрема: «Парнасс дьбом. Про Козлов, Собак и Веверлеев» (1925), «Янки из Коннектикута при дворе короля Артура» — за М. Твенем (1926)^{38,39}, «Звірі зоасаду» (1929), «Колобок» (1936), «Рукавичка» (1936), «Лисичка и Журавль» — за И. Франко» (1930-ті?). «Ріпка — за И. Франко» (1936), ілюстрації до оповідань Л. Толстого (1936), «Сашкові казки» (1937), «Сетон-Томпсон Е. Дикі у себе вдома» (1938), «Жовтень⁴⁰. Весна у лісі» (1938), «Жовтень. Кішки» (1938), «Жовтень. Метелики» (1938), «Жовтень. Білолобий — за А. Чеховим» (1939), рисунки для ««Атлас анатомии человека» акад. В. П. Воробьева» (1938–1942, 1-5), «Промысловые рыбы СССР. Атлас» (1949). Додаймо сюди й графіку, створену Вс. Аверіним для журналів з мисливства та рибальства, про яку чомусь забувають – рис. 5.

Виходили у світ й книжки, написані і проілюстровані самим Вс. Аверіним: «Интересные растения (на идиш» (1936))⁴¹; «Цікаві рослини» (1937); збірка «Солом'яний бичок», куди увійшли «Коза-дереза» та «Пан-Коцький» (1949). Букіністи називають «Солом'яного бичка» лебединою піснею художника. Долучався художник і до написання нарисів про Асканію [див.: Averin 1923], де є дві ілюстрації, скоріше за все, фотографічного походження. Отже, Аверін цікавився й фотографією, і що пізніше було реалізоване ним у плакаті «Нещадно знищувати вбивців наших дітей» (1941)⁴².

Дитячі книжки мали тиражі до тридцяти тисяч екземплярів, але швидко розходилися. Зображення деяких важко знайти у всемережжі навіть сьогодні. Малопомітний, на перший погляд, дев'яти сторінковий «Колобок» (1936) мені вдалося розшукати лише в е-каталозі Музею ван Аббе (Van Abbemuseum), що у Нідерландах⁴³. Зате тепер ми знаємо, що українська книжка зберігається у такій поважній ван-аббевській колекції.

Перелік відомих виставкових анімалістичних робіт Вс. Аверіна включає, зокрема (у сучасному перекладі українською): «Телятка», «Голова бика», «Старий кнур», «Доярка», «Свинарка», «Жучка», «На водопій», «Тигриця», «Бики», «Щеня», «Куниці», «Пейзаж із стадом» та

³⁶ Разом із Г. В. Фесенком ми дійшли висновку, що це є узагальненим зображенням водно-болотного птаха, із лелекових та/чи чаплевих. Тулуб птаха є таким, що нагадує, одночасно: лелеку (із «неправильними» ногами), жовту чаплю, креха, а також квака. Однозначної відповіді немає.

³⁷ Зокрема й каталоги букіністичних аукціонів.

³⁸ За «Вікіпедія» (2021).

³⁹ У каталозі Педагогічного музею України [Gaidey & Mikhno 2019] цієї книжки немає. Краєзнавиця Є. Полях [ibid.] називає цей твір «Янки з Коннектикута при дворі короля Артура», втім у 1926 році україномовного перекладу твору іще не було; те саме — щодо «Атлас анатомії людини».

⁴⁰ Збірка творів різних авторів.

⁴¹ Опис і тлумачення узяті з вебресурсу alib_ru, сьогодні недоступного. Однак, назва на обкладинці книжки на івриті – це «קוצות צמחים», тобто «кустові растения», рос..

⁴² Наявність такого фотоплакату мала б підказати музейникам: два дуже помітних зображення із тваринами, які Вс. Аверін включив у свою асканійську статтю 1923-х, належали саме йому, а не комусь іншому, і що вони не були перезняті і додані кимось невідомим, наприклад, із ВУСОР, та ще й із використанням відомих в Асканії фототворів Генріха Рібергера (як дехто, можливо, припускає). На відповідних асканійських зображеннях немає підписів. Скоріше за все, вони є прикладом маловідомої фотографіки Аверіна!

⁴³ Колобок The doughnut. 9605. Vsevolod Averin (1889–1946). Russian and Soviet Artists and Journals of the 20th Century. LS Collection. Van Abbemuseum <https://bit.ly/3FZlqFA>. Перевірено 20 жовтня 2021.

багато інших. Великі враження викликає україномовний альбом «Звірі зоосаду» (1929) — лев, левиця, левенята, оцелоти, тигр.

У 2009 році у Луганському обласному художньому музеї працювала виставка «В мире животных», на якій представили 52 анімалістичних творів Вc. Аверіна — це із фондів Харківського обласного художнього музею. Деталізований перелік виставок творів Вc. Аверіна можна знайти у різних совітських зведеннях. Серед них — зведення про творчість Вc. Аверіна, насичене посиланнями більше ніж на шість десятків джерел інформації, значною мірою уже забутих сьогодні, опубліковане у спеціальному словнику [див.: Bespalova *et al.* 1970, 1: 38–39]. Взагалі у виданні — до 20 тисяч імен. Отже у 1970-тих роках Вc. Аверін — один із двадцяти тисяч художників «народов СССР», виокремлених Академией художеств СССР (рос.). У нашу добу коротку біограму Вc. Аверіна відсвіжила О. Ламонова [Ламонова 2019, 1: 29–30], яка не робила акценту на радянщині і знайшла інші, сучасні слова: майстер реалістичного спрямування, один із провідних українських анімалістів.

Колективний автор вікіпедії вважає, що Вc. Аверін залишив після себе понад три тисячі творів (рисуноків, офортів, акварелей, естампів, монотипій, плакатів, автолітографій та інше)⁴⁴. Таку ж цифру називає В. Путятін [Putyatın 2001]. Однак, судячи по незначній кількості творів художника, які зрідка з'являються на аукціонах, його творча спадщина могла бути значно меншою. Каталог робіт мистця іще ніхто не створив.

3. Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

У 1919 р. Вc. Аверін отримав 1^{шу} премію харківського книжкового видавництва «Наша Мысль» — за розробку видавничої марки (рис. 3). У 1923 — диплом 1го ступеня і велику золоту медаль 1^ї виставки ВУСОР. З 1925 року — член об'єднання «Ассоциация художников Красной Украины» (див. роз'яснення вище). З 1938-го — Харківської організації Спілки художників України. Твори Вc. Аверіна зберігають⁴⁵ в Україні (Національний художній музей України (Київ), Харківський художній музей (ХХМ, Харків)⁴⁶, Балаклійський районний краєзнавчий музей (Балаклія), Львівська картинна галерея (Львів), інші музеї); на Російській Федерації (Государственная Третьяковская галерея, Государственный Русский музей, Всероссийский музей А. С. Пушкина, Государственный музей изобразительных искусств имени А. С. Пушкина, Государственный музей истории российской литературы имени Владимира Даля, Саратовский художественный музей); в Республіці Казахстан (Қазақстан Республикасы мемлекеттік Ә. Қастеев атындағы өнер мұражайы⁴⁷), в персональних колекціях. Книжку «Колобок» зберігають у колекції Музею [модернізму і сучасного мистецтва] ван Аббе — Van Abbemuseum (Ейндговен, Нідерланди). Пастеллю Вc. Аверіна «Телята (1936)» проілюстровано україномовну статтю «Анімаліст» у «Вікіпедія»⁴⁸, рисунком «Лисичка і Журавель» — підручник з образотворчого мистецтва для 6-го класу⁴⁹. Одну із вулиць у Донецьку (тимчасово окупована територія⁵⁰) було названо на честь Вc. Аверіна⁵¹.

⁴⁴ Як з'ясував автор, — це за веб-ресурсом «Відкриття виставки графічних творів Всеволода Аверіна. Луганська обласна військово-цивільна адміністрація. 7 травня 2009», і що повторюють (без посилань на джерела) російськомовні: «Вікіпедія», «Трамвай искусств», «Ирта-FAH» та ін..

⁴⁵ Яким був і залишається стан відповідних зібрань, які могли опинитися в тимчасовій окупації, або потрапити під обстріли, автор не знає.

⁴⁶ Близько 100 робіт: *Национальная историческая энциклопедия*, β-версия, <https://bit.ly/3mfcXaH> (за *Харьков. Энциклопедический словарь*).

⁴⁷ Державний музей мистецтв Республіки Казахстан імені Абілхана Кастеева.

⁴⁸ «Телята» (1936). Вікіпедія. <https://bit.ly/3QuGrx7>. Перевірено 19 жовтня 2021.

⁴⁹ Железняк, С. М., О. В. Ламонова. 2014. *Образотворче мистецтво*. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Генеза, Київ, 1–192.

⁵⁰ Указ Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» від 7 лютого 2019 р. № 32/2019.

⁵¹ Відповідне роз'яснення зберіглося на веб-сторінці проекту «Донецк: история, события, факты» 2005–2021 рр. Втім є очевидним, що «проект» був перехоплений окупантами, і перетворюється на маніпулятивний РФ-ресурс, про свідчать так звані популярні метки та повна відсутність текстів про війну.

У 2018 році у залах ХХМ, в рамках проекту «Експонат місяця», демонстрували твір Вс. Аверіна «Жучка», а у 2019 р., за проектом «Незабуті імена земляків», — виставку «Всеволод Аверін. Графіка». У 2021 році «Жучка» знову з'явилася в експозиціях — на виставці присвяченій 100-річчю Харківської академії дизайну та мистецтв.

З відгуків: «выдающийся украинский художник-график» (*Вечерний Харьков* 19.08.2018); «один з кращих анімалістів України 1-ї пол. ХХ ст.» [Putyatin 2011]; «художник, що зробив суттєвий внесок в розвиток українського графічного дизайну» [Titarenko 2013]; «майстер реалістичного спрямування, один із провідних українських анімалістів» [Lamonova 2019]. Додаймо від себе: Вс. Аверін — це майстер української школи анімалістики та книжкової графіки. Маловідомі сторінки творчості художника, присвячені його анімалістичним мініатюрам, створеним для журналів про мисливство та рибальство, що були лише прочинені нами, підказують: їх обов'язково потрібно зібрати разом та показати десь, на окремій виставці, наприклад, у Києві чи Харкові, але вже після перемоги над окупантами.

І що вже точно не міг передбачити Вс. Аверін, так це появу розвідки про нього у колах Українського теріологічного товариства НАНУ у 2021–2022 роках.

Подяки

Автор вдячний п. Л. М. Ластіковій (Київ) — за активну участь у розшуку раритетних видань 1930-х, з питань мисливства та рибальства, де знайшлося чимало ранішніх, маловідомих графічних творів Вс. Аверіна. Несподіванкою для автора була стаття про художника 1940-х, яку віднайшов невгамовний природник п. О. Василюк (Київ) — і йому подяка. Активно і творчо втручався у рукопис п. І. Загороднюк (Луганськ–Київ), який фактично ініціював появу цієї розвідки, за що красно дякую ученому.

References

- ArtInvestment. 2021. The Artist Averin Vsevolod Grigorievich. *ArtInvestment*. <https://bit.ly/3GemYg2/> Retrieved October 23, 2021. [In Russian]
- Averin, Vs. G. 1923. Askania-Nova. *Hunting and Fishing*, No 5-6: 31–54. [In Russian]
- Babenchikov, M. 1940. Vsevolod Averin. In: *Children's literature*. Molodaya Gvardia, Moscow, 24–28. [In Russian]
- Bespalova, L. A., T. N. Gorina, V. M. Makarevich, [et al.] (comp. of vol. 1). 1970. Averin, Vsevolod Grygorievych. In: *Artists of the USSR People. Biobibliographic dictionary in 6 volumes. Volume 1*. The Art Publishing House, Moscow, 1–448. [In Russian]
- Boreyko, V. E. 2001. *Dictionary of nature conservation leaders: the second edition, supplemented*. [n.ed.], Kyiv, 1–524. [In Russian]
- Chuiikov, Yu. S. 2013. V. A. Khlebnikov and A. M. Nikolsky: a trip to the Murmansk coast, 1880. *Russian Ornithological Journal*, 22 (844): 308–313. [In Russian]
- Gaidey, V. O., O. P. Mikhno (comp.). O. V. Sukhomlinskaya (sc. cons.). 2019. *Ukrainian children's literature of the 1930s in the Funds of the Ukraine Pedagogical Museum: Catalogue-guide*. The Ukraine Pedagogical Museum. FOP Kushnir Yu. V., Vinnytsia, 1–144. [In Ukrainian]
- Khodak, I. 2012. Averin Vsevolod Grygorovich. In: *Shevchenko's encyclopedia: in 6 volumes. Volume 1 (A–B)*. NASU, The Institute of Literature of T. G. Shevchenko, Kyiv, 1: 80–81. [In Ukrainian]
- Lamonova, O. 2019. Averin Vsevolod Grygorovich. In: *Dictionary of Artists of Ukraine. Bibliographic reference book. Book 1: A – B*. (Ed. G. Skrypnyk) IMPE, Kyiv, 29–30. [In Ukrainian]
- Polyach, E. V. 2020. Averin Vsevolod Grygorovich (1889–1946). *History of the Zmiev Region*. Zmiev. Website <https://colovrat.ua/publ/8-1-0-404>. Retrieved October 19, 2021. [In Ukrainian]
- Putyatin, V. D. 2001. Averin Vsevolod Grygorovich. *Encyclopedia of the Modern Ukraine*. Institute of Encyclopedic Research of NASU, Kyiv. <https://bit.ly/3CxxGDS>. Retrieved October 23, 2021.
- Putyatin, V. D. 2011. Monuments of the monumental art of Slobozhanshchyna. *The popular science articles collections dedicated to the 70th anniversary of the author's birth*. Cursor, Kharkiv, 1–280. [In Ukrainian]
- PROSLOVO 2021. PROSLOVO — <http://proslovo.com/about>. Retrieved October 17, 2021. [In Ukrainian]
- Sichinsky, V. 1949. #4. Graphics — engraving. XI. Spatial Art [*Encyclopedia of Ukrainian Studies. Common Part (EY-I)*]. Under the editorship of prof. Dr. Vladimir Kubyovych and prof. Dr. Zenon Kuzelya. Munich, New-York, 3: 833–839. Izbornik website <http://izbornyk.org.ua/encycl/eui078.htm>. Retrieved October 19, 2021. [In Ukrainian]
- Titarenko, V. P. 2002. The development ways of artistic creativity in Slobozhanshchyna in the beginning of the XX century. *Kharkiv Historical Almanac*. Ryder, Kharkiv, 2. [In Russian]

Titarenko N. V. 2013. Applied graphics of the Kharkiv artist Vsevolod Averin. *KhDADM Bulletin*, 4: 91–95. [In Ukrainian]

Tvorchestvo 1919. Tvorchestvo. Zhurnal Chudozhestvennago Tsekha. Ed. I. Rabinovich. No. 3, April, 1919, 1–50. (The Foundation of KhDNB named after V. G. Korolenko — <https://bit.ly/3RTkE3x>. Retrieved: 17 December 2022.) [In Russian]

Zadnipryanets. 1923. Spring streams. *Okhota i Rybolovstvo [Hunting and fishing]*, 5-6: 58–59. [In Ukrainian]